تەپەڕینی کتێبە قاچاغەکان بەسنووری دەستکردەکاندا.. یوسف محەمەد بەرزنجی

دەسپێک و ڕوونکردنەوە

چاپکردنی کتێب، ڕۆژنامەو گۆڤارەکان، ساڵی ١٩٧٨ و دوای ساڵی ١٩٨٠، لەدۆخ و هەلومەرجێکی تایبەتیدا بوو، هەموو نووسین و بابەتێک لە باشووری کوردستان و عێراقدا، لەلایەن حکومەتی تۆتالیتاری و تاک ڕەوی بەعسەوە ڕێگەپێدراو نەبوو، چونکە دەسەڵات و توانای ڕژێمی عێراق و کۆنترۆڵکردنی پانتایی ڕۆشنبیری و سەپاندنی دەسەڵات بە زەبری هێزو جڵەوکردنی خەڵکی ناڕازی و ئۆپۆزسیۆن لەژێر پەردەی یاسادا، دەسەڵات و هێزو هەیمەنەی بەعسی پێشانی هەموو عێراقییەکان دەداو کەس نەیدەتوانی ڕوو بەڕووی بەعس و تواناکانی بووەستێتەوە، بەرەی نیشتمانی(الجبهة الوطنیة الدیمقراطیة) کە حیزبی شیوعی عێراقی بەشداربووی ئەو بەرەیە بوو لەگەڵ حزبی بەعسدا، لەیەک بەرەداهاوبەش بوون پێکەوە، بەعس گەمارۆی ئەم پارتەیشی دابوو، زۆری خەڵکە ڕوناکبیرو خوێندەوارەکە دووی حیزبی شیوعی کەوتبوون و هاوپەیمانی بەعس بوون، ئەوانیش لە سایەی زەبرو زەنگ و تواناکانی حزبی بەعس و ڕژێمەکەی نەیان دەتوانی تەنانەت لە ڕوویی ڕۆشنبیرییەوە گەشە بە بوارەکە بدەن و چاپکراوەکان بەگشتی گەشەپێبدەن و ئاستی ڕۆشنبیری و سیاسی بەتایبەتی چاپەمەنییەکان گەشەپێبدەن، ئەوەش بەهۆی ئەو فشارە زۆری کە لەسەر پارت و کەسایەتییە سیاسی و ڕۆشنبیرییەکان بوون، چونکە دەرگایی ئازادی و بۆچونە کراوەو دەربڕینە ئایدیۆلۆژییەکان لەقاڵبدراو گەمارۆ دراوبوون لە عێراقدا، هەموو چاپەمەنییەکان لەژێر چاودێری سانسۆردا بوون، تەنانەت گەر لەساڵی ١٩٧٠ تا ساڵی هەشتاو وەدەرنانی شیوعییەکان بکەین لەعێراقدا بەرهەمێکی ئەوتۆی سیاسی و ڕۆشنبیری وەک چاپکراو ڕێگە بەبڵاوکردنەوەی نەدراوە، هەموو چاپکراوە تەوەری وئایدیۆلۆژییە فیکرییەکان دیاری کراو بەپێنجەکانیش دەژمێردرێن، چونکە سانسۆری عێراق ڕێگەی بەبڵاوکراوەی بەرەی چەپ نەدەدا بەئەوەی لاوان و گەنجان پەیی کاریگەر و سەرقاڵ بکاو وەک شارە زوردەواڵە لە خۆی بوروژێنێت، ئەو سەردەمەش باوو گەشەی بەری سۆشیالیست و چەپەکان و بیروبۆچونەکانی مارکسیزم ــ لینینیزم و ماو هۆشیمینەو جیفاراو ئەوانی تربوو،

بۆيە ئەوەی بۆنی ئايديۆلۆژياو ئەم جۆرە بابەتانی لێبهاتايەو بە عەرەبی و کوردی و فارسی و… دەست ڕژێم بکەوتايە لەزيندانەکاندا تونددەکرا، بۆيە تەنانەت شيعرو چيرۆک و بابەتە ئەدەبيەکانيش لەژێردەست و چاوی سانسۆرو ڕژێمی بەعسدا دەرنەدەچوون، ئازادی ڕوناکبيری و چاپ وچاپەمەنی بەتەوای خنکابوون، هەموو بەرهەمێک بڵاو نەدەکرايەوە.

چاپەمەنی کوردی

چاپەمەنی کوردی لە ژێر فلتەرو سانسۆرێکی گراندا بوو، فشاريش زۆربوو، بەعس ڕێگربوو لە بەرهەمەکاريگەرەکان لە شيعر و چيرۆک ووتار و بابەتی بەرگری، شيوعييەکانيش لەبەرە لاوازەکەياندا نەمان و چونە شاخەکان و زۆرێک لەئازاديخوازانيش لەزيندانەکاند شەويان ڕۆژ دەکردەوە، شاخەکان و گوندەکانی کوردستان بە ئازاديخوازان سيخناخ بوونو بەرەو گەشەسەندن دەچوون، لە ساڵانی هەشتاکان لە ساڵێکدابيست کتێب جگە لە ڕۆژنامەو گ□قارەکانی ژێردەسەڵاتی بەعس وەک ڕۆژنامەی(هاوکاری، گ□قارەکانی بەيان، ڕۆشنبيری، رۆژی کوردستان، کاروان، دەردەچوون ڕێگە بە بابەتە گرنگە کانی وەک مێژوو، کەلەپوور،شوێنەوار… نەدەدرا هەمووی بابەتە ڕۆشنبيرو ڕوناکبيرييەکان لە چيرۆک و شيعردا بچوک کرابوونەوە، زۆر گرنگی بەم باتانە دەرا، چونکە مەترسی بۆ سەر ڕژێم و دەسەڵاتەکەی نەبوو، جارجار لێکۆڵينەوەو بابەتی تێۆری زمانەوانيش بەکەمی دەردەکەوتن، بۆيە نێوەندی ڕۆشنبيری لە ژێر فشارو سانسۆی قورسدا بوون، بۆ ئەوەی خەڵکو نەوەکان وشياريان بۆ کێشەی گەلەکەيان نەبێت و بەهەموو شتێک ڕازی بن و تەنيا دژی دەسەڵات و سيستەم نەبن.

شۆڕشی ئێران وچاپەمەنييە کوردييەکان

لە دوايی ساڵی ١٩٧٨و١٩٧٩ بەدوواوە، شۆڕشی ئيسلامی لە ئێران لەهەڵچون و گەشەکردندا بوو، زانکۆ وقوتابخانەو کارخانەو شوێنە چڕەکانی شارەکانی ئێران دەستيان بەخۆپيشاندان وناڕەزايەتييەکان کردوو، ساڵی ١٩٧٩ (محم□م□د ڕەزاشا) يان لە وڵاتەکەيان وەدەرناو ئازاديخوازان و ڕوناکبيران هەوای ئازاديان ه□□م□ژی و چاپەمەنييەکان لەو وڵاتەش بەئازاديی هاتنە مەيدانەکەوە، ئەم تەوژم ودۆخ وهەلوومەرج□ نوێيە سياسييە ڕۆژهەڵاتی کوردستانی گرتەوە، چاپەمەنی و سياسەت و پارتەکان کەوتنە دۆخ وهەلومەرجێکی نوێوە، شارو گوندەکانی ڕۆژهەڵات سوکە ئازاديی وسەربەستييەکيان بۆ گەڕايەوەو هەبوو، حزب و پارت و ڕێکخراوەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دەستيان بەکارو چالاکی ئازادانە کرد، چاپەمەنی و کتێب و ڕۆژنامەو

گۆڤارەکان … دەستیان بەبڵاوکردنەوە بەکوردی وفارسی کردو چاپخانەکان دەستیان بەچالاکی چاپەمەنی کرد، پارت وڕێکخراوە کوردییەکان لە شارەکان ڕۆژنامەو گۆڤارو چاپەمەنییەکانیان بەکتێبیشەوە پەرە پێدا بەشێوەیەکی ئازادانەو بێسانسۆر.

چاپەمەنیە کوردییەکان لە ڕۆژهەڵات

جگە لەچاپەمەنیەکان کە لەلایەن پارت و حزبەکانی ڕۆژهەڵاتەوە چاپدەکران و بڵاودەبوونەوە، لە شاری مەهاباد دوومەلا بە ناوی (سەیدیانی مەهاباد)، چاپەمەنییەکیان دانابوو بە ناوی(سەیدیان)، ئەو چاپخانەیە لەئەفسەت و فۆتۆکۆپی پێشکەوتوو پێکهاتبوو، ئەم چاپخانەیە لەدوای سەرکەوتنی شۆڕشی ئیسلامی ئێران و باڵکێشانی ئازادی بەسەر شارو گوندەکانی ڕۆژهەڵاتی کوردستان دامەزراو دەستی بەچاپکردنی کتێب کرد. وەک مەسەلەیەکی ڕۆشنبیری و بازرگانی، سەیدیانی مەهاباد، زیاتر ئەو چاپکراوانی دووبارە چاپدەکردەوە کە پێشتر لە باشووری کوردستان چاپکرا بوون و تیراژیان یان لە کتێبخانەو کتێبفرۆشییەکاندا نەمابوو یان زۆر کەم بووبوونەوە، بۆیە چاپخانەی (سەیدیان)ی مەهاباد ئەم بەرهەمانەی چنگ دەخستوو بە تیراژی زۆر لەچاپی دەدانەوەو دووبارە لە سنوورەکانەوە بەهۆی وڵاخدارەکانەوە لەگەڵ کەلوپەلە بازرگانی وقاچاخەکاندا ئامدیووی باشووری کوردستان دەکرانەوەو خوێنەرانیش کە پێشتر ئەم بەرهەمە چاپکراوانەیان دەست نەکەوتبوو، یاخود تامزرۆی دەخستنی بوون بە ئەوەی هەیانبێت، لە نرخێکی مام ناوەندا دەهاتنە ناو شار و گوندەکانەوەو خوێندەواران دەیانکڕین.

کتێبە قاچاخەکان یان قەدەغەکان

چۆن فەرش، سرکەیی، قوماشی پیاوان و ژنان پێڵاو گۆرەوی بستە، فستق وخەنەو وسمەو، جگەرە… لەڕێگەی وڵاخدارەکانەوە بەنێوگوندو سنوورەکاندا دەهاتنە کوردستانی باشوور بەتایبەتی بە دەڤەری پشدەرو شارباژێڕو پێنجوێن و شاندەری و هەڵەبجەو گەلێک شوێنی تر، ئەم کتێبانەش هەر لەڕێگەی ئەم وڵاخدارو قاچاخچیانەوە دەهاتنە ئۆردوگای شانەدەری، قەڵاچوالان و میراواو شاناخسێ و… گەلێک شوێنی تر، ئەوەندەی من بزانم ئەوانەی زیاتر بەمەسەلەی بازرگانی لەڕێگەی قاچاخچییەکانەوە کتێبیان دەهێنا، ئەم بەڕێزانە بوون، کەمال مەروەیی، حەمەلاو، مەلاحەسەن کە لەگەڵ کەمال خزم بوون، ئەمان زیاتر لە ڕێگا قاچاخەکانی شارباژێڕەوەو بە ناو سەربازگەو مەڕگەکاندا لە سنوورەکانەوە کە زۆریش پڕ مەترسی بوون دەیان هێنایە مەروە و شاناخسێ و قەڵاچوالان و ناو شاری سلێمانییەوەو بە ئەمەو مانان و هەندێک کتێبخانەدا ساخیان دەکردنەوە، ئەوانی لە سلێمانی ئەو کتێبە قەدەغەکراوانەیان دەفرۆشت، کتێبخانە (پەیام) لەکۆتایی

شەقامی مەولەوی بەرانبەر سەرۆکایەتی زانکۆی سلێمانی جاران، خاوەنەکەی مامۆستا ئەنوەر برزو بوو.کەبەکتێبەکانەوە دەستگیرکراو پاش چەند ساڵێک ئازادکرا، کتێبخانەی زمناکۆخاوەنەکەی خوالێخۆشبوو مەلاسەعیدی زمناکۆ لە شەقامی کاوە، کتێبخانەی ژیان خوالێخۆشبوومامۆستا مستەفا، کتێبخانەی هودا، تەنیش مزگەوتی گەورە خاوەنەکەی خوالێخۆشبوو مامۆستا ئەحمەد، ئەمانە، وەک کتێبخانەی فەرمی بەنهێنی ودزییەوە کتێبەکانیان بڵاودەکردەوەو دەفرۆشت، ئێمەش لە شەقامی مەولەوی وەکدەستگێڕی سەر شەقام ئەم کتێبانەمان لە قەڵاچوالان و شانەدەری و هەڵەبجەو بەستەستێن وقەڵادزێوە دەهێنا بۆ سلێمانی و بڵاومان دەکردنەوەو دەمان فرۆشتن ئەوانەی شەقامی مەولەوی وەک خوالێخۆشبوو شەهید مەحموود خاکی، یوسف محەمەد، ئیسماعیل محەمەد، شێخ عومەر محی ددین، کەمال کۆڵنەدەر،دلێر غەفور، شەهاب جەمال،عوسمان، خالیدی حەمەکاکۆڵ و مامۆستا محەمەد مەحموود حاجی مامەندی، کە ئەم دووانەی دواییان بەکتێبەکانەوە دەستگیر کران و لە(٢٤ـ٦ـ١٩٨٤ تا٣٠ـ٦ـ١٩٨٥)لە بەندیخانە مانەوە، کە پاشان جۆری دەستگیرکردن و مانەوەیان لەبەندیخانە لەزمان و بیرەوەری خۆیانەوە لە پاشکۆی ئەم نوسینەدا بڵاودەکەینەوە،من و مەحموود خاکیش چەندجارێک بەهۆی چاوەدێری و کتێبەکانەوەدەستگیرکراین و گیراین و براینە ئەمنی بەلدەو پۆلیسی سەراو بەهۆی لێکۆڵینەوەو وریایی و یەک دەنگی خۆمانەوە ئازاد کراین، چەند جاریش هەڕەشەو ئاگادارکراومەتەوە لە سەر دانان و بڵاوکردنەوەی ئەو کتێبانە، تەنانەت بە خزمەتگوزاری شارەوانیش هەراسانیان دەکردین. یەکدوجاریش ملازمی ئەمن (علاء) لە سەرچاپکراوە کوردی و تەنانەت عەرەبیەکانیش هەڕەشەی لێدەکردووم کە ئەو کتێبانە دانەنێم ونەی فرۆشم وەک ملوانکەی شینی شەریف، و دیوانی پیرەمێرو قانع و… ئاسایشی بەعس هەمیشە کتێبفرۆشی سەرشەقامەکانی خستبووە ژێرچاوەدێری و فشارەوەو زورنەمان دەتوانی هەموو کتێبێک بە خەڵک بفرۆشین ئەوەی نەمان ناسیایا نەمان دەتوانی کتێبەکانیان پێبفرۆشین، بێجگەلەوانەی کەمتمانەمان پێیان هەبوو، بەتایبەتە خوێندەواران و شاعیران ونوسەران و هەندێ بەڕێوەبەری فەرمانگەو قوتابخانە لەموشتەریەکانمان بوون دەمان ناسیین و چاپکراوە ئێرانی وکتێبە (چەپە) عەرەبییەکان و بڵاوکراوەی کۆمەڵەی زەحمەتکێشانی ئێران لەڕێگەی کاک فاروقی نەقشی و ئەوانی ترەوە، وەک حزبی دیموکرات لە ڕێگەی عەبدولقادری دەبباغی و کۆمەڵەی یەکسانی لەڕێگەی کاکە عەبەو کاک مەنسورەوە بۆیان دەگەیاندینە ناو شارەوەو بڵاومان دەکردەوەو کاریگەری زۆری لەسەر خوێندنەوەو خوێنەرەکان هەبوو .. محسن شاسواری گ□قاری چیای لە شاخ کە خۆی بڵاوی

دەکردەوەو دەری دەکرد وەک سەرنووسەرو خاوەنی گۆڤارەکە بەی
دەهێنام بۆ بڵاوکردنەوە، گەلێک بابەتی تریشمان بڵاودەکردەوە وەک
کتێبەکانی پاسەک زیاتر لە ڕێگەی مامۆستا عەبدوڵا ئاگرین و یەکێتیی
وحزبی شیوعی و… ئەوانەزیاتر بەندێ بڵاوم دەکردنەوە و دەم هێنان بۆ
شار بە ڕێگەی تایبەتی و قاچاخ ڕێدا، جگە لە کتێبەکانی لکە لەلایەن
سەیدیانی مەهابادەوە چاپکرابوون.
بەشێک لە ناوی چاپکراوەکانی مەهاباد
دیوانی پیرەمێرد، دیوانەکانی قانع وەک چوارباخی پێنجوێن، گوڵاڵەی
مەریوان…، دیوانەکانی گۆران بەهەشت ویادگار، فرمێسک و هونەر،
دیوانەکانی ڕەفیق سابیر،پشکۆکان ئەگەشێنەوە، ڕۆژنە، دیوانەکانی
شێرکۆ بێکەس، تریفەی هەڵبەست کۆژاوەی گریان، کاوەی ئاسنگەر،
توتنەوانی مەلا ئاوارە، کوردوکوردستانی شوکرولڵەی بابان،کوردستان
و کورد دکتۆر عەبدولڕەحمان قاسملۆ، شەرەفنامەی هەژار، هەژار بۆ
کوردستان،مەموزین،خیام، کتێبەکانی عەلی شەریعەتی، سەید قوتب
ئەمانی دوایی لە تاران چاپکرابوون، کوردوکوردستان ئەمین زەکی بەگ
سێبەرگ بوو لە یەک کتێبدا، دیوانی ناری کاکەحەمەی بێلو، دیوانی
ئەفخەمی، دیوانی تاهربەگی جاف، دیوانی ئەدیب، دیوانی ئەدەب،
ملوانکەی شین شەریف، تارک وەوون و ناڵەی جودایی و پاشەڕۆکی
مامۆستا هێمن. پێکەنینی گەدا حەسەن قزڵجی، پێشمەرگە ڕەحیمی قازی،
کتێبەکانی سەیدعبوبەیدوڵای ئەیوبیان لە تاران چاپدەکران،
کتێبەکانی سدیق بۆرەکەیی……، چوارینەکانی بابەتاهیری عوریان،
پێشبینیەکانی عەلی بەگی جاف، زۆری تریش..

سەرنج و ڕوونکردنەوە

زیندان بەهەر یەکێکمان نامۆ نییە، زیندان جێگەی زۆرێک لەخەڵکی باش و خەڵکی خراپە، ئەمە تەنیا لەخەڵکە باشەکە دەدوێین کە ڕێگەو جێگەیان کونجی زیندانە، نیشتمانپەروەری دژی نا دادپەروەری وستەم خەڵکانێک دەنگی ڕەوا بەرزدەکەنەوەو بەگژ نادادی کەمەڕگەو ستەمدا دەچنەوەو ژوورە تاریک وشەدارەکان جێگەو ماڵیانەو زیندان مەنزڵگایان، هەر بەهۆی نادادی و پێشێلکردنی ماف و ستەمی کەمەڕگەو دەسەڵاتەوە، ئەوانەی بەرگریکارن لە کەمەڕە و زوڵملێکراوان زیندان و مەرگ و لەسێدارەدان هەڵدەبژێرن و باکیان لەگیانفیدای خۆیان لەپێناوی سەربەستی و ئازادیدا نییە، کەواتە سیاسەت و بەگژداچونەوەی دەسەڵاتێکی ستەمکار پێویستی بە خەبات و تێکۆشان و خۆفیداکاری و گیانبەخشین و ژووری تاریکی زیندان هەیە، بۆیە تا نادادپەروەری وستەم هەبێت لە ناو کەمەڕگەدا زیندان و خۆفیدا کردن بەگیان وجێستێ هەر دەبێت.

بواری ڕۆشنبیری و زیندان

لە مێژووی مرۆڤایەتیدا هەڵوێست و گیان فیدایی شاعیران و ڕۆشنبیران و هونەرمەندان بەگشتی مێژوویەکی دورو درێژەو قوربانیدان و گیانبەخشینی توێژی ڕوناکبیرو هۆشیارەکەی نەو کۆمەڵگە مێژوویەکی پرشنگدارو لە مێژووی مرۆڤایەتیدا، هەزاران ڕۆشنبیرو نووسەرو هونەرمەند،زانای بەهەڵوێست لەسەر بەرهەم و نوسین و بۆچوونە جیاوازو ناتەباکانیان لە دەسەڵات و کۆمەڵگە ڕووبەڕووی تیرۆر و کوژران و زیندان و دەربەدەری بوون، بوونەتە جێگەی شانازی گەل و نەتەوەو کۆمەڵگەکەیان، گەلی کوردیش بەدەرنییە لەشانازی ئەم توێژەی کۆمەڵگەی کوردی، دەیان نووسەرو ڕوناکبیرو هونەرمەندو تێکۆشەر لەسەرهەڵوێست و بەرهەم و بۆچوونە جیاوازو ناتەبەکانیان لەبەرانبەر دەسەڵات و بەرگری لە ماف و ئایندەی خەڵک، یان گیانیان فیدا کردووە یان کونجی زیندان جێگەیان بووە، دەیان نووسەری وەک شاکرفەتاح، عەبدولخالق مەعروف، دڵشاد مەریوانی جەمال عیرفان، ڕەئووف زوهدی،مەلاعەلی… لەپێناوی گەلدا شەهیدبوون وتیرۆر کراون، ئەویش لەسەر بەرهەم و هەڵوێست و بۆچونە جیاوازەکانیان بووە، لە دژی ستەمی دەسەڵات و ڕێگگری بووە لە سەربەستی و ئازادی گەل.دەیانی وەک کامەران موکری، حەمەساڵح دیلان و… لەسەربەرهەم و هەڵوێستە بەرزەکانیان و بەرگری لەخەڵک و نیشتمان، زیندان و ژوورە شێدارەکان جێگەیان بووە.

کۆمکاریی زیندانییە سیاسییەکان

دوای ڕاپەڕینی زستانی ساڵی ١٩٩١، چەندین ڕێکخراوی سیاسیی ئەدەبی کۆمەڵایەتی و مرۆیی جۆربەجۆر لە کوردستان بەهۆی زەمینەسازی و لە باری هەلومەرجەکەوە دامەزران، یەکێک لەو ڕێکخراوانە یان لەو سەندیکا دامەزراوانەی، دامەزران بۆ بەرگری لەزیندانیان(کۆمکاری زیندانیانی سیاسیی کوردستان)بوو، ڕێژەک بەڕێزان مامۆستا محەمەد مەحموودو خالید حەمەکاکەم بینی، وتیان تۆ ئاگاداری کەئەمە لە ناواڕاستی ساڵانی هەشتادا بەهۆی کتێب وبڵاوکراوەکانیانەوە، لە شەقامی مەولەوی تەنیشت پێستە دەستگیرو زیندانی کراوین، منیش وتم زۆر ڕاستەو زیاتر لە ساڵێک لەزیندان مانەوەو هەرباش بوو بەو کتێبانەوە ڕێمەی نەکران و نەکوژران، ئەوان وتیان بۆیە بەتە دەڵێین: بەڵکو هاوکاری مان بکەیت بەشایەتی دان بەمان لەڕێکخراوی کۆمکاری زیندانە سیاسییەکان بۆ ئەوەی پێناس وەرگرین و ببین بەئەندام لەو ڕێکخراوەدا، منیش گوتم بەسەرچاو هەرکاتێک بتانەوێت دەم لەگەڵتان و شایەتی دەدەم، بەڵام دیارە ئەوە زیندانبوون لە بەندیخانەو ماوەیەکی زۆریش هەردوکتان ماونەتەوەو مەسەلەوهۆکاری دەستگیرکردنتان کتێب و بڵاوکراوەکان بووەو ئیتر شایەدی بۆچییە؟

ئەوان گوتیان وتویانە تا ئێستا دەسە وبابەتی لەم جۆرەمان لەسەر گرتنی ئەوەو مانان بەکتێبەوە بۆ نەھاتووەو ئەوە یەکەم کەسن کەداواتان پێشکەش کردووە لە سەر ئەم بابەتەو داوای پێناسی زیندانیانی سیاسیی دەکەن، منیش ئامادەیی خۆمم دەربڕی و لەگەڵیان چۆم بۆ ڕێکخراوەکە، ئەوکاتە بنکەیان لەکۆتایی شەقامی سابوونکەران و نزیک ناوەندی ڕۆژھەڵات و دوکانی ناوبەھاربوو، کەمن چووم ئەو برادەرەی لەوێ بوو وتی: دەتوانی سوێند بخۆی کە ئەم دوو کەسە واتە: محەمەد مەحمودو خالیدکاکەیی لەسەر کتێب و چاپەمەنی قەدەغە دەستگیرکراون و زیندانی بوون، منیش بەدەنیاییەوە وەڵام دایەوەو ڕووبەڕوو ووتی: تائێستا بابەتی لەم جۆرەو زیندانی کردنی کەسایەتیمان لەسەرکتێب و چاپەمەنی قاچاغ و قەدەغە بۆ نەھاتووەو ئەمە یەکەمجارە لەم جۆرە بابەتە دەبیستین و تۆماری دەکەین، بەیەپاش وتەکانم کەوەرگیران، وفۆرم و دۆسیەکە دەوڵەمەندکرا ناویان تۆمارکرا، پاش ماوەیەک مامۆستا محەمەدم بینیەوە وتی: ئەوکاتەی تۆمان بردوو ماندومان کردی وشایەدییت دا بەمان، تا ئێستا پێناسیان نەداوە پێمان و وتویانە چاوەڕێ بکەن ئەم بابەتەو گیرانی ئەوە زۆر نامەو غەریبە، بەڵام وەک ستەم ستەم وپێشێلکاری لەمافی ئەم دووکەسەدا کراو تائێستا وەک زیندانی سیاسیی وڕۆشنبیری پەسەند نەکراون، ئەوەش بەپێشێلکردنی مافی ئەم دووکەسە دەدرێتە قەڵەم بەداخەوە، بەڵام ئەم دەستگیرکردن و زیندانییەی مامۆستا محەمەدو خالید کە لە سەر کتێب و چاپەمەنی زیندان ودەستگیرکراون جێگەی شانازی وسەربەرزی ئەم دوو کەسایەتییە لەمێژووی خۆیاندا.

زیندان و کتێب

زۆرێک لە خەڵکی نیشتمانپەروەر بەھۆی بڵاوکردنەوەی کتێب و بواری ڕۆشنبیرییەوە، لەزیندانەکانی بەعس و ڕژێمەکانی تری پڕ لە ستەمی داگیرکەرانەوە کەوتونەتە ژوورەکانی زیندانەوەو ماوەیەکی زۆر ژیانیان تێدا گوزەراندووە، من تەنیا دوو کەس لەو کەسانە دەخەمە پێش چاوانی ئێوەی بەڕێز کە لە سەر بڵاوکردنەوەی کتێب و چاپەمەنی دەستگیرکراون و ماوەی ساڵێک زیاتر لەزیندانی بەعس لە شاری سلێمانی ماونەتەوە، ئەویش مامۆستا محەمەد مەحمود مستەفا حاجی مامەندی و خالید محەمەدکاکەیی بوون،کە لە یاداشتەکانیاندا چۆنێتی دەستگیرکردن وھۆکارو مانەوەیان لەزیندان و بەندیخانەکانی حکومەتی بەعس لەبیرەوەرییەکانیاندا دەخەنە ڕوو، ئەوەش بۆ بواری ڕۆناکبیرو رۆشنبیری زۆر گرنگەو مێژوویەکی پێویستە کە لە بارەیانەوە بدوێین، ئازارو نەھامەتی و ناڕەحەتی ئەم جۆرە کەسانە بخەینە ڕوو،ھەروەھا خەڵکانی ڕۆشنبیرو خوێندەوار لێیبەئاگابن،ھەرچەند پێش ئەمانیش

چەندین کەس بەهەی بڵاوکردنەوەی کتێب وچاپەمەنییەوە کەوتونەتە بەندیخانەو زیندانەوەو ماوەیەک ژیان وتەمەنیان تێدا گوزەراندووە، وەک مامۆستا ئەنوەر برزوو، مەلاحەسەن محەمەد، کەمال حەمەسعیدمەروەی، یوسف مەلاحەسەن، مەحموود خاکی، عومەر عەبدولڕەحمانی کتێبخانەی سلێمانی، شێخ ئەنوەر، یوسف محەمەد،… وە گەلێک کەسی تر کە بەهەی چاپەمەنی وبڵاوکردنەوەی کتێبی قەدەغەکراوەوە لەلایەن ئاسایشی ڕژێمی سەرکووتکەری بەعسەوە لەزیندان و بەندیخانەکانی حکومەت توندکراون و جۆرەها ئازارو ئەشکەنجە دراون کە نموونەی ئەو ئازارو زیندانیکردنانە لە بەندیخانەکان لەم دوویاداشت و بیرەوەریانەدا دەبینرێت.

یاداشتی زیندان

بەهەی کتێبە قەدەغەکانەوە

(1)

محەمەد مەحموود مستەفا

(٢٤ـــ٦ـــ١٩٨٤ تا ٣٠ـــ٦ـــ١٩٨٥)

چۆنیەتی دەستگیرکردنم لەلایەن ئەمنی سلێمانی

لە بەهاری(1984) لە ڕۆژێكی ڕەشەبادا، ئێوارەیەك كە سەرقاڵی دانانی كتێب و گۆڤارو بڵاوكراوەكانم بووم لە نزیك بەردەكی سەرا نزیك پۆستەی سلێمانی لە شەقامی مەولەوی، كەسێكی جامانە بە سەری كورتە باڵا كە لە لە پیاوێكی هەژار دەچوو شەرواڵەكەی زۆر كورت بوو، وتی: كاكە گیان ئەم پەرتووك و كتێبانە هی كێن؟ هی تۆن؟ ئێمە ئەو كاتە زۆر دەترساین لەو جۆرە پرسیارانەو هەموو كوردێك دەیزانی كە پیاوانی ڕژێم چەند ترسناك و سامناك بوون، بەڵام هەوڵم كردو بەدڵێكی پاكەوە یان لەنەزانییەوە، بێ سێ و دوو وتم، بەڵێ: یەكسەر دەمانچەیەك لە دواوە خرایە سەر سەرم، كە سەیرم كرد پیاوێكی ڕەشتاڵەی درێژ بوو. بردیانم بۆ لای بەریدەكەو خستیانمە بەڕازیلییەكی شینەوە، كە سەیرم كرد برادەرێكی تریان گرتبوو (خالید حەمە كاكەڕە). بردیانین بۆ ئەمنی بەلدە لە لای زانكۆی

سلێمانی کەکەمپی کۆن، لەوێ هەندێ پرسیاریان لێکردین و سوێندیان خوارد ئەگەر ڕاست بڵێین هەر هەمان شەو دەچینەوە ناو خێزانی خۆمان، بەڵام وەڵامەکانی ئێمە بە دڵی ئەوان نەبوو. لە پاش ترسانێکی زۆر و لێدانی چەند زللەیەك هەر ئەو شەوە ڕەوانەی ئەمنی سلێمانییان کردین. لە ئەمنی سلێمانی هەر دووکمان پێکەوە بووین، پێیان وتین ئێوە گەنجن سەرەتای ژیانتانە ڕاستیمان پێ بڵێن، وەڵاهی دەچنەوە ناو کەسوکارتان. ئەم کتێبانە قەدەغەن دژی شۆڕشن(الثورە)، لە کێتان کڕیوەو وەرگرتووە.. لە کوێوە هێناوتانن.. چۆنتان دەستکەوتووە.. لە وەڵامدا وتمان وەڵاهی لە دەستی خەڵك لە بازاڕ کڕیومانەو نایان ناسین. من وتم: ئایا تۆ شتێك لە بازاڕ بکڕیت بە کەسە فرۆشیارەکە دەڵێیت ناوت چییە؟ زۆر تووڕە بوون و یەکسەر چاویان بەستینەوەو زۆریان لێداین و بە چاو بەستراوەوە کردیانینە دەرەوەو خالیدی حەمە کۆڵیان بانگکردە ژوورەوە، بە مەزندە زیاد لە نیو سەعاتی پێچوو، لەو ماوەیەدا کە دەنگی پۆستاڵ و قاچیان دەهات شەڕی دەروونییان لەگەڵ دەکردین و دەیان وت لە دوای لێدان و کارەباو ئەشکەنجەی زۆر ڕەمیان دەکەینەوە.. پاشان منیشیان بردەوە ژوورەوەو یەکسەر وتی: هاوڕێکەت کە ناوی خالیدە هەموو ڕاستییەکی پێوتوین و چۆتە ماڵەوە، تۆش هەر وەکو ئەو ڕاستیی بڵێیت، چونکە گەنجیت و، بۆ ژیانی خۆت دەخەیتە دۆزەخ و مەترسییەوە. وتم: هەر چیم پێوتوون هەر ئەوەیەڕاستییەکەی، من لە پێناوقوت و ژیاندا ئەوەم کردووە، نەمزانیوە کتێبەکان قەدەغەن. وتی وێنەی هەڵگەڕاوەو خۆفرۆش جەلال تاڵەبانی.. کە ئەو دژی حکومەتە؟ وتم من سەیری ئەو کتێبەم نەکردووە.. وتی: تەنها یەك کتێب نییە، زیاتر لە بیست کتێبی وەهای تێدایە، بەڵام ئێوە هەر لە منداڵی سەر بێشکەوە هەر فێری خیانەت و درۆ کردنن، بە شەق نەبێت یەك وشەی ڕاست لە دەمتان ناکەوێتە خوارەوە.. کەوتە لێدانم بە کێبڵ، بە جۆرێك هیچ مرۆڤێك ناتوانێت گیانلەبەریش ئاوها ئازار بدات.. بە دەم لێدانەوە بەردەوام جوێنی دەداو وشەی دووبارە نەدەکردەوە، هەتا لە هۆش خۆم چووم. کاتێك بە ئاگا هاتمەوە لە ژوورێکدا بووم تەنها یەك بەتانی تێدا بوو. هەموو دیوارەکان نووسرابوون،دیمەنێکی ترسناك، لەسەر دیوارەکان نووسرابوون ئاخ خوایە چیم کردبوو ئەمەت بەسەر هێنام، بە خوێن نووسرابوو کوردستان، کە ڕاستی یادگارییەکە هەرگیز لە یاد ناچێت، بەڵام ئەوەی لەو کاتەدا دڵم پێی خۆش بوو سەیرم کرد، خالید لە ژوورەکەدا بوو، دۆخی لە من باشتر نە بوو، وتم ئۆخەی خالید ئەوە لێرەیت.. وتی: بۆ پێت خۆشە وتم: ئەمنەکان وتویانە تۆ ئازاد بووی، ڕاستییەکانت درکاندووە، ئۆخەی کە درۆ بوو. زۆری پێنەچوو دوو

هاتنە ژوورەوە، یەکەمیان وتی: تعال جلال، وتم من جەلال نیم محەمەدم.. دیار بوو جگە (کۆماری کورد) (شرارە) یەك لە ناو کتێبێکاندا بوون، ئەویشیان بینیبوو.لە پڕ یەك زللەی باشی لێدام و هەروەها زللەیەکیشی لە خالیدیشدا، وتی: نەتان دەزانی کە خیانەت بەری کورتە، بەسزای خۆتان دەگەن. دەبێت بتان کەین بە پەند بۆ هاوکارانتان. ئەوان دڵسۆزانە لە بەرەکانی جەنگدا بەرگری دەکەن. ئێوەش لەپشتەوە خەنجەری ژەهراویمان لێدەدەن! ئەو چووە دواوەو ئەمنەکەی تر هات وتی: ئەوە قوتوویەکە بەکاری بهێنن بۆ پێویستی، وە اللە یەك قەترە پیسی بکەوێت دەبێت بە زمان خاوێنی بکەنەوە، یەکی دوو کێبڵی باشی گەیاندینێ و ڕۆیشتن. ئەو شەوە لە بەر ئازاری لێدان کەسمان خەومان لێنەکەوت. هەردووکمان بە تەمای ژیان نەمابووین. بەدەم گریانەوە وتمان ئێمە خۆمان ڕۆیشتین توخوا با لێدان کۆڵمان پێ نەدات. پەیمانمان بە یەکدا. من درۆیەکەیانم بیری خالید هێنایەوەو وتم :خالید من توانیم ئەو درۆیەم بە سەردا تێپەڕێ، کە وتیان تۆ بەربوویت یەك وشەیان پێ نەدرکاندم. بەیانی پیاوانی ڕژێم هاتن بردیانین، بەڵام نەماندەزانی کات چەندە، چونکە هەتا قە□□م و پارەو هەرچییەکمان پێبوولێیان وەرگرتبووین. گەیشتمە بەر قادرمەیەك قاچم بەر قاچی کەوت، وتی: گەواد (حاقید)ن ئەوە بە ئارەزوو شەقم تێهەڵدەدەیت؟ وتم و□ل□ نەم زانی، شەق و شەقاز للەیەکی زۆربەهێزی لێدام و وەك جاران بردمییان بۆ ژووری ئەشکەنجەدان و هەر وەك جاران وتی: بەشەرەفم بەویژدانم ئەمە دوا ساتەکانی ژیانتە ڕاستی بڵێ و بچۆرەوە ناو کە سوکارت، ئەگەر ڕاستی نەڵێیت: کە سوکارت هەمووی دەگرین.. وتم وەل□ ئەوە هەموو ئەو ڕاستیانەیە کە ئەیزانم و هیچی تر، من درۆ ناکەم. وتی: درۆ.. درۆ.. بۆ ڕاست دەزانن!! توخوا ئێوە شایستەی ژیانن کەوتە لێدانم و وتی: ئەم جارەش قەیناکات ناتۆپێنم وەکو سەگ، بەڵام باش بیری لێبکەرەوە. دوای ئەوە بە چاو بەستراوی بردیانمەوە ژوورەوە.(خالیدی حەمە کاکۆڵ) کە لە من بە تەمەنترو چاوکراوەتر بوو وتی: با هەوڵێکی ڕاکردن بدەین، وتم چۆن؟ وتی با لەم پەنجەرەیەی سەرەوە ڕابکەین، وتم ئەی چۆن ساحیبەکە دەربهێنین؟ وتی: من ئەچمە سەر پشتی تۆ و ئەگەر زانیم ڕێگە هەیە بۆ هەڵاتن ساحیبەکە وردە وردە دەردەهێنین. وتم (خالید) پێمان بزانن زۆر خەتەرە.. وتی: چ هیوایەکی ژیان هەیە بۆ ئێمە جگە لەمە؟ (خالید) چووە سەر پشتی من دەستی گەیشتە ساحیبەکەو خۆی بەرز کردەوەو سەیری کرد وتی: بەداخەوە هێزێکی زۆری لێیەو ناتوانین هەڵبێین. ئیتر هیچ هیوایەکی هەڵهاتن لەلامان نەماوبێئومێد بووین لە بیرۆکەکەمان. جار جارە دەهاتن بەر زللەیان دەداین. چەندین جار لێدان و

ئەشکەنجەدان دووبارە دێ بووەوە. هەموو جارێك چەندین درۆیان دەکرد کە ئەمە ئاخر ڕۆژی ژیانمان دەبێت. بەڵام هەر وەك جارەکانی پێشتر بەدرۆ دەرئەچوو. چەندین جار دەیان وت: کارەباتان لێدەدەین. هەڵتان دەواسین، بەڵام هیچی هێندەی ئەوە کاریگەر نەبوو کە دەیانوت کەسوکارتان دەهێنینە ئێرە. خۆزگە ئەو دیمەنانە وەك خۆی بتوانرایە بە پێنووس نیشانبدرێت.. حەزمان دەکرد یەکجار ڕۆحمان دەربچێ و نەجاتمان بێت. لەگەڵ (خالید) باسی ژیانمان دەکرد دەمانوت: خۆزگە خودا ئەم تەمەنەی کۆتایی پێبهێنایە، چەندین جار لە خودا دەپاڕاینەوە بۆ ئەم مەبەستە.. دەمان وت: گریمان ئێستا بەربووین و ئازادین، ئایا ئەم بەندیخانەیە لەو ئازادییە خۆشتر نییە.. لە بەندیخانەیەکی بچووکەوە دەچینە بەندیخانەیەکی گەورەتر. لەم قسەو باسانەدا بووین ئەوەندەمان زانی گەنجێکی قژ زەردی جوانیان هێنا. هەموو گیانی هەر خوێن بوو. هەر لە دەرگاکەوە یەك پاڵیان پێوە نا بە دەمدا کەوت. بە ئێمەیان وت: یا اللە گەوادینە بێنە دەرەوە. بردیانینە ژوورێکەوە کە سەیرمان کرد زیندانییەکی زۆری لێیە.لاوێک بە ناوی (مام هەژار)ەوە پێشوازی لێکردین و یەکسەر بۆ ئەوەی بوار بدات بەدەنگێکی بەرز وتی: ئاگاتان لە خۆتان بێت نەڵێن: زیندانین، پیاو خراپمان تێدایە، چیتان وتووە هەر ئەوە بڵێن: ئێمە دەبێت شانازی بەم گەلەوە بکەین کە هەموو لێدان و ئەشکەنجەدانی دوژمنان نەیتوانیوە یەك زەڕە لە هێزی نیشتمانپەروەری و هەڵوێستی جوامێرانەی پیاوێکی وەك (مام هەژار) لەق بکات، بەڵکو بەهێز دەبێت و هەوڵی ڕزگارکردنی گیانی کوردێك دەدات کە هەرگیز نەیدیوە لە زینداندا نەبێت. دەبێت چ ڕۆحێك بێت. دەبێت چ هەستێك بێت کە خۆی لە ئێمە دۆخی باشتر نییە، بەڵام گیانی ئێمە لا گرنگترە لە ژیانی خۆی! هەزار دروود… هەزار سڵاو.. هەزار جار ئافەرین.. هەزار هەزار جار دەستخۆش کە نەتهێشت بکەوینە تەڵەی دوژمنەوەو گیانت ڕزگار کردین. خۆزگە ئەمانە نموونەیان گەشاوەتر بوایەو هەرگیز لە یاد نەچونایە. ئاخۆ ئەو پیاوەو چەندین قارەمانی تر بووبن کە ڕێنموونی و ئامۆژگاری هەزارانی وەکو منیان کردو و گیانی خۆی بەخت کردبێ لە پێناوی خەڵکی تردا، بەڵام بوار نەڕەخسابێت بنوسرێت، بەداخەوە..! ئیتر هەر کەس پرسیاری لێدەکردم لە ناو زیندانەکاندا وام دەزانی لە بەر دەم جەللادەکاندام زۆر بە زەلیلی قسەم دەکرد. ڕۆژانە شتەکان دووبارە دەبوونەوە. لە ناو سێ ژووری زیندانداندا، هەر سێ ژوورەکە پەیوەندییان بە یەکترەوە هەبوو. زیاد لە حەفتا زیندانی تێدا بوو، ئەوەندە قەرەباڵغ بوو لەکاتی نوستندا جێگای ئەمدیواو ئەو دیوو نەبوو.(مام هەژار) بە یەك گوێزان ڕیشی زیندانییانی دەتاشی و دوایی گوێزانەکەیان

لێدەسەندەوە. زیندانییەکان زۆر لە خواردن و پێویستییەکانی ژیاندا دۆخیان خراپ بوو، کە هەرگیز ئەو بارو دۆخانە بە بیری مرۆڤدا نایەت هەتا گەیشتبووە دۆخێک بە چەند زیندانییەك، یەك جگەرەیان دەکێشا. هەر یەکەو یەك مژ، کە ئەگەر یەکێك مژەکەی درێژ بوایە ئاگادار دەکرایەوە، لە لایەن هاوڕێکانییەوە.

(خالید) دەنگی خۆش بوو، گۆرانی مەزهەری خالقی دەوت، زیندانییەکان لە باتی دڵیان خۆش بێت دەگریان.. نموونەی ژیانی سەخت ئەوە بوو، خواردنی ئێوارە بەجۆرێك خراپ بوو کەس نەیدەخواردو وەك خۆی دەیانبردەوە.

ناوی زۆر بەی زیندانیانم لە یاد نەماوە، بەڵام ئەوەی لە یادما مابێ ئەمانەن: (خالیدی حەمە کاکۆڵ، مام هەژار، سۆران، جەباری شێخ عەلی پاڵەزان، هاوڕێی حاجی ئەحمەدی پاڵەزان، کەمالێکی تر لە شانەدەر گیرابوو، خەسرەو، حسەین، مەلایەك لەسەر سنوور گیرابوو، حەمەی مام عەلی، مامۆستا عەبدولڕەحمان، هەڤاڵ، عەبدوڵڵا، سیروان، سەیفەدین،…).

کە لە زینداندا بووین شتی زۆر ناخۆش ڕوویدەدا. گەر بە هەڵەدا نەچووبم (15/10/1984) بوو ژنێك گیرابوو زۆر ئەشکەنجە دەدرا. نزیك ئەو ژوورانەی ئێمە بوو، زۆر هاواری دەکرد بەجۆرێك هیچ مرۆڤێك نەبوولە دەنگەکەی نەگری. سێ شەو بەردەوام بوو، ئیتر نازانم بەربوو یان شەهید کرا. هەرگیز ئەو دەنگ و گریانەم لە یاد ناچێت.

ئەو دۆخە بەردەوام بەرەو خراپتر دەچوو. ئێمە سەرسەخت بووین یان مرۆڤ سەرسەختە! هەر یەك دەقیقەی بە سەعاتێك و یەك ڕۆژی بە دوو مانگ دەبوو لە درێژیدا. ئەو کوردپەروەرانەی کە دەمینەو شەترنجیان لە ناوی سەموون دروست دەکرد و بەرەنگاری دوژمن دەبوونەوەو لەژێر دۆشەك و بەتانییەکاندا دەیانشاردەوەو شەوگاری دڵەڕاوکێ و ترس و تۆقاندنییان پێ کورت دەکردەوە..

هەزاران سڵاو لە گیانی پاکی ئەو کەسانەی کە ڕۆحی پاکییان بەخشی و دنیای ئازادیان پێبەخشین.

---

(2)

یاداشتیی خالیدحەمە کاکۆڵ

خۆزگەو ئاواتەکانم تاسان-دەروونم بوو بوو بە لانەی دیمەنە ترسناکەکان ئەو دیمەنانەی کە لاوانی ئەم خاکە تیادا ئەشکەنجە دەدران و لە ناو تابووتی مەرگدا، نەبوون بە دیاری بۆکەسوکاریان.

بەڵێ: هەموو ئەگەرێك لە ئارادا بوون بۆ من لە پێش چاوم دیمەنی لێدانی کێبڵ، کارەبا، پانکە، بوونی هەبوو.

تاریکی ئەشکەنجەدان، بەڵام خۆڕاگری بە سەر هەموو ئەمانەدا هێزی پێدەبەخشیم و زیاتر بەخۆمم دەگوت: من لەو هەموو خەڵکە زیاتر نیم و پێویستە ورەم بەرز بێت. نابێ بهێڵم دڵییان خۆشبێت،ئەوکاتەی دەستگیرکرام دەیوت بۆچی وەستاوی- خێراکە کتێبەکان بخەرە ناو سندوقی ئۆتۆمۆبێلەکەوە، کتێبەکانم خێراو بەپەلەپەل وترسەوە دەخستە سندوقی دواوەی ئۆتۆمۆبێلەکەو بە پاڵ خۆیشمان خستە کوشنی دوای شۆفێرەکەوە، کەمێك دوای من کوڕێکی گەنجی تریان هێناو هەمان دەستوور بەپاڵ خزاندیانە تەنیشتم- دوو چەکدار ئەملاو ئەولایان لێ گرتین و ئۆتۆمۆبێلەکە بەرەو شەقامی بانک بۆ سەرەوەڕۆیشت،-خەڵکەکە هەموو لە سەرشەقامەکەوە سەیریان دەکردینو منیش لە دڵی خۆمدا هەموو ئەگەرەکانم بۆ مان و نەمان لێك دەدایەوەو ڕاوێژم بە خۆم دەکرد لە چۆنییەتی خۆدەرباز کردن و لێکۆڵینەوەو قسەکردن. هەموو هیوایەکی خۆدەربازکردن بڕابوون. تەنها کلیلی ڕزگاری زمان و خۆڕاگری بوون. لە دڵی خۆمدا زۆر شتم دەگوت و دوایی بێ سوود لە قەڵەمم دەدا. تۆ بڵێی ئەو برازایەم کە پێشمەرگەیەو لە تیپی ( ) (ی.ن.ك) ە زانیاری یان لەبارەیەوە نەبێ. ئا ئەم زمانلێدانە، تۆ بڵێی کە سوکارو دایك و خوشکمان بهێنن و ئیهانەمان کەن؟ تۆ بڵێی… تۆ بڵێی… گەیشتینە ئەمنی بەلدە- کتێبەکانیان داگرت و بردیانە ژوورەوە- کتێبەکانیان هەڵڕشت- کەسێك کە کورد بوو ناونیشانی کتێبەکانی دەخوێندنەوە-نزیکی نیو سەعاتمان لەوێ پێچوو. چاوی من و ئەو کوڕەش کە دوایی ناوم زانی (محەمەد مستەفا سەعید) بوو بەسترایەوە- من بە پشتێنەکەی خۆم- توندبەستیانمەوە و کتێبەکانیان کۆکردەوەو دیسانەوە بەپاڵ خۆمان و کتێبەکانییان خستەوە ناو ئۆتۆمۆبێلەکەو بەرەو خوارەوە کە بەپێی ئاڕاستەی ئۆتۆمۆبێلەکە

دیار بوو بەرەو ئەمن دەچووین، هەر لەگەڵ وەستانی ئۆتۆمبێلەکە دایان گرتین و بە پاڵ و بە شەق یەکێکیان لە دواوە جار جار شەقێکی تێ هەڵدەدام و چاوم بەسترابوو، قاچم هەڵدەکەوت لە قادرمە، بە عەرەبی جنێویان دەداو سەریان دەخستم تا لە ژوورێك کە دیار بوو شوێنی لێکۆڵینەوە بوو کردمیانە ژوورەوە. دیسانەوە یەك بە یەك کتێبەکانیان دەخوێندەوەو کوڕێك وەرگێڕانی کتێبەکانی دەکردە زمانی عەرەبی،-جار جار جنێویان دەداو دەیان وت گەوادانە ئەم کتێبانە چین؟ مەحەمەد کە لە من منداڵتر بوو وتی: وەڵڵاهی ئێمە لە خەڵکمان کڕیوە، ئەوانیش دەیان گوت ئێستا هەموو شتێکتان پێ دەڵێین:لێکۆڵەرەکە- بە تەنها منی داناو جیای کردینەوە لەگەڵ (محەمەد). ئەمجا لێی پرسیم- تۆ ناوت چییە- وتم: (خالید)- وتی: بابە تۆ کوڕێکی گەنجی و پێویستت بە ژیان هەیە، دەزانین کە ڕقت لە ئێمە نییەو ئەمەش کردووتە هەڵەیە،- بۆیە ئەگەر ڕاست و بەبێ پێچ و پەنا هەموو شتێك بڵێیت: ئەوا ئێمەش بەرەڵات دەکەین، بەشەرەفم هیچت لێناکەین بەس پێمان بڵێ لەکوێهێناوتانەولێ کێتان کڕیوە؟ ئەوانەی بۆیان هێناون کێن؟ ناویان چییە؟ وتم من نازانم لە کەسی دیاریکراومان نەکڕیوەو نایان ناسین. زۆر لە گەڵما خەریك بوون بە نەرمی،-زانییان هیچییان دەست نەکەوت و بێ هیوا بوون، ئەمجا بە کێبڵێك کە دیار بوو ناوی هەمووی وایەر بوو دەستی کرد بە لێدانم- بە هەموو هێزی خۆی هەر لە ملمەوە بۆ خوارەوە ماوەیەك بەردەوام بێ بەزەیی و دوور لە هەموو ویژدانی مرۆڤایەتی شوێن بەشوێنی لەشم جار لەگەڵ جار و جەستەم لەژێر لێداندا دەیناڵاند ئازارم زۆر بوو، زیاد لە چارەکێك بەم جۆرەو بێ وەستان لە ژێر لێداندا بووم.. تا خۆی ماندوو بوو ئەینجا وەستاو وتی: ها دەڵێیت چی؟ دەتەوێت بەردەوام لێت دەم یان ڕاستیمان پێ دەڵێیت:؟ هیچم نەوت، بەڵام لە دڵی خۆمدا دەمگوت خوا بکات هەر کێبڵ بێت. بەڵام ئەو دیسانەوە دەستی کردەوە بە لێدانم و زیاترو توندتر، بەردەوام پشتم زۆر لێدانی بەردەکەوت بەجۆرێك کراسەکەی بەرم شڕشڕ بوو، هەستم کرد پشتم گەرم بوو، دیار بوو کە خوێنی لێ هاتبوو، پاش ماوەیەك ئیتر هەستم لە دەستداو ئاگام لە خۆم نەما، بەڵام کە هۆشم هاتەوە لە ژوورێکدا بە تەنها کەتبووم، چاوم کراوە بوو، ژوورێکی بچووکی دووبە سێ مەتربوو.

سەرەتا چاوم بە خوێندنەوەی نووسراوی دیوارەکان هەڵهێناو ویستم هەڵسم، بەڵام بە زەحمەت لە تاو ئازار دەجوڵامەوە. نووسراوی سەر دیوارەکان بریتی بوون لە هاوارو سکاڵاو دروشمی کوردو کوردستان و شۆڕش، (ئاخ کوردستان، ئیتر نات بینمەوە، سەرشۆڕی بۆ دوژمن… هتد). لە بەر ئازاری پشتم خۆم خستە سەر لا، هەموو لەشم کوترا بوو،

کەوتمە بیری (محەمەد)، ئێستا دەبێت لە کوێ بێ؟ بۆ ئەو دیار نەما؟. برسی و تینووم بوو، تاریکی کردبوو، تەنیا ڕووناکی ئەو ژوورە گڵۆپێك بوو لە سەرووی سەرمەوە، بەرانبەرم لە ناوەڕاستی دیوارەکە فایبەرێکی چوار گۆشەی پێوە نووسابوو، بە ئاستەم گوێم لە دەنگە دەنگ بوو، هەر لە درزی ئەو فایبەرەوە دەهات، لەوە دەچوو کە ژووری تر بێت و پەنجەرەی بچووك بێ، سەرم بەرز کردەوە بۆ سوچی سەرەوەی ژوورەکە لە ناوەڕاستی بەشی سەرەوەی ژوورەکە لە پشتمەوە ساحیبەیەك هەبوو کە زۆر بیرم لێ دەکردەوە بۆ دەربازبوون، ناو بەناو گوێم لە دەنگە دەنگ بوو زۆر بە نزمی- خەریك بوو تەنگاوی و بێزاری دەکردم- کوتوپڕ دەنگی ناخۆشی کردنەوەی دەرگاکە هات (محەمەد) یان هێناو پاڵیکیان پێوە نا بۆ لای من و دەرگاکەیان داخست، زۆر شپرزە بوو، جلەکانی هەڵوەشاو دڕاو بوو، توانای قسەکردنی نەبوو، بەڵام هێشی هەبوو-زۆر دڵخۆش بوو کە منی بینی و وتی: ئۆخەی ئەوە تۆی؟ دیاربوو ویستبویان چەواشەی کەن و قسەی پێ بدرکێنن، بۆیە خۆشحاڵ بوو کە منی بینی و دوایی پێی وتم کە ئەوان پێیان وتووە کە (خالید) یان بەرداوەو ئیتر کەوتینە قسەو باسی لێپرسینەوەو لێدان-داوای لێکردم کە پاش پشوودان پرسیاری لێبکەم لە بەر ئەوەی ئازاری زۆرەو توانای نییە، بۆیە بڕیارماندا کە چیمان وتووە هەر ئەوندەبێ،قسەکانمان هەڵگرت بۆ دوای پشوودانمان.
شەو درەنگ دوای بەڕێکردنی شەوگار ئێش و ئازار، دوای ئەوەی کە ئاهێك بە گیانماندا هاتەوە- دڵخۆش بووین بەوەی کە لە ئیفادە دا قسەو هەڵوێستمان یەکێك بووە، وەك پێشتر پێکهاتبووین لێ سێری، بۆیە بڕیارماندا لە داهاتووشدا هەر بە هەمان شێوە یەك هەڵوێست بین، چونکە دەمانوت- بە جارو دوو جار-دەست بەرداری لێدانمان نابن و پێویستە خۆمانی بۆ ئامادە کەین. ئەو شەوە بەدەم ئازاری جەستەمانەوە نوستین، کە لە سەر پشت نەمان دەتوانی پاڵ بکەوین، تەنها لە سەر دەم یان لە سەر لا-کە کەمتر هەستمان بە ئازار دەکرد.
بەیانی پێش هاتنی ئەمنەکان ئێمە بێدار بووین، کوتوپڕ دەرگا کرایەوە دیسانەوە هەمان دەستوور و هەمان لێدان، هەمان ئیفادە دووبارە دەبووەوە، هەڕەشەی ئەوەی لێدەکردم ئەگەر هەرچی شتێك هەیەو دەیزانم نەیڵێم، ئەوا کەسوکاری خێزانەکەم دەهێنن ناوزیندان، داوای ئەوەی دەکرد کەکێ لە نزیکەکانم پێشمەرگەیە، ناوی بڵێم- جار جار دەی وت: دەزانین کێتان پێشمەرگەیە، باشتر وایە خۆتان قسە بکەن. لێدان هەر کێبڕێ و شەق و زللە بوو، ئیتر ڕاهاتین لەگەڵ جەزرەبەو لێدان وئێشکێنجێدان، بەڵام لەگەڵ دەست هەڵگرتنی لە لێدان-کاغەزێکی هێناو وتی: ئەم نوسراوە دەبینی کە نووسیوتە؟ سبەینێ خۆشەویستەکەت دەهێنین بۆ ئێرە.. دەڵێی چی؟ دڵتەنگ بووم،

بەڵام هیچم نەوت، دیسانەوە بردمیانەوە ژوورەکەی پێشوو، تۆ بڵێی ڕاست بکەن؟! ئەم هەموو هەڵەشەیەو هێنانی کەسوکارو خەڵکی تر... نا دەیانەوێ زانیاریان دەست کەوێ و هیچی ترو هەتا بۆ جاری سێیەمیش دیسانەوە لێدان و کێبڵ و هەڕەشە لە من و (محەمەد) سێ بارە دەبووەوەو هیچیان لێمان هەڵنەکڕان، ئیتر ئومێدمان زیاتر بە ژیان و بەربوون هەبوو تا ئەو کاتانەی کە لە سەرەتادا ناویی زیندانییەکانم نەدەزانی، جگە لە مام هەژار. بەڵام دوایی لەگەڵ هەندێ لە ئەوانی تر ئاشنا بووم، وەك مامۆستا عەبدولڕەحمان کە بەڕێوەبەری قوتابخانە بوو-هەڤاڵ، سۆسیالیست بوو،سۆران- کەمال پ. د. ك. بوو، بەڵام لام وایە دوای ماوەیەك (لە سێدارە درا). هەروەها جەباری شێخ عەلی پ. د. ك. بوو، خەسرەو- حسێن کەلاری. پێشمەرگەی (ی.ن.ك) بوو، حەمەی مام عەلی و هاوڕێی حاجی ئەحمەد کە وا بزانم جیش شعبی لە کاتی خۆپیشاندانەکەی بەردەم پەیکەری کاوەی ئاسنگەر لە شەقامی تووی مەلیک،نزیک مزگەوتی عوسمان محەمەد فایەقی تاوانبارجەیشی شەعبیەکانی مزگەوتەکە هەڵدابوونە خوارەوە لای فلکەی کاوەی ئاسنگەر لەکاتی پەردەلادانی پەیکەری کاوەی ئاسنگەر. وە چەند کەسێکی تر کە ئێستا ناویانم لە یاد نەماوە، زۆربەی کاتەکانمان باسی هەواڵی دەرەوەو خۆڕاگری و چالاکی تازە کە جار جار لێ تازە گیراوەکانەوە پێمان دەگەیشت، وە یان چیرۆك و جار جاریش گۆرانی کە زیاتر بە لای کوردایەتیدا بوون. وەك گۆرانییەکانی ئەگەڵێمەوەی خالقی و لای لای نەمامی ژیان، کوردستانی خۆش نیشتمانیی جوان، سەرکەوتنمان لە هەندرێن نابڕێتەوە... هتد کە زیاتر بە دەنگی من بوو، شاهیدیش (مام هەژار، مامۆستا عەبدولڕەحمان، مامۆستا محەمەد)... تا.
ئەو گۆرانیانە زۆر ئەمنەکانی سەغڵەت وبێزار دەکرد، بۆیە جار جار دەهاتن و بە تووڕەییەوە دەیان پرسی- کە کێیە وا گۆرانی دەڵێ؟ زیاتر ئێمە بەردەوام دەبووین، چونکە دەمانزانی ئەوان پێیان ناخۆشە.
جارێکیان یەکێك لە ئەمنەکان و بەبیانووی ئەوەی کە خاوەنی کتێبەکان منم و هەر لە ناو ئەو ژوورەدا بەر زللەی دام و ئیهانەی کردم. ڕۆژان و شەوان بەهیوای بەربوون یان مژدەی خۆش بووین، بەین بەین لێمان دەگوێزرایەوە بۆ دەرەوە، بەڵام نەمان دەزانی بۆ بەربوون بوو یان حوکم یان کوشتن، مەبەستم لە کوشتن ڕەمی کردن بوو، کە جاری وا هەبوو گەر زۆر زیانیان لێ بکەوتایە ئەوا چەند کەسێکیان دەبردە دەرەوەو ڕەمیان دەکرد، ئیتر یان بە نهێنی یان بە بەرچا وی خەڵکەوە بوو.
خواردنمان زۆر خراپ بوو- نیوەڕۆ بە دەگمەن گۆشتی تیا بوو، ئەوە تاقی ئێوارە هەر کەمێك شلەی بەستوو،سەموونێك،وهیچی تر، لە ناو

قاپی نایلۆنەوە کەوچیش هەر نایلۆن بوو. چەند هەفتەیەك بوو لەوێ بووین کە ڕیشمان زۆر هاتبوو، بەڵام (مام هەژار) بە دەستی خۆی و بە تەنها موسێك ڕیشی کۆمەڵێکمانی تاشی- کە وابزانم لە (15) پانزەێ کەس کەمتر نەبوو، کە خوێن بە دەم وچاوماندا دەهات. خۆشتنمان لە سەرماو سۆڵەدا ئاوی سارد بوو، خەوتنمان یەك بە تەنیشتی یەکتریەوە بوو، لە بەر زۆری ژمارەمان هەندێ لە برادەران بە تەمەن زۆر منداڵ بوون وەك هەڤاڵ و-خەسرەو…هتد. هەوڵماندا ورەمان بەرزبیت، بەتایبەتی ئەومنداڵانەی مامۆستا عەبدوڵڕەحمان زۆر زیاتر لە هەمووومان نا ئاسوودەی تربوون.

ئەم بابەتە چیرۆکی ئەو کتێبە قاچاخانە، بوون کەلە سنوورەکانەوە، بەوباخ دەهاتنە مەرزو شوێنەکانی وەک شاناخسە و مەرۆە و میراواو سەفرەو شانەدەری و قەڵاچۆلان وپاشان سلێمانی ودەکەوتنە دەستی خوێنەرەکانیان لەو ڕێگەی کتێبفرۆشییەکان وکتێبخانەکان بەشێوەیەکی نهێنیی، ئەم کتێبانەش زیاتر لەشاری مەهاباد لەلایەن چاپەمەنی سەیدیانەوە چاپدەکران، مامۆستا محەمەدو خالیدیان لەشەقامی مەولەوی تەنیشت پۆستە لەسەر ئەم جۆرە کتێبانە کەبەهەڵمەت بوون دەستگیرکردو، ماوەیەکی زۆرزیاتر لە(ساڵێک)ی خایاند لەزیندان ولەژێر ئەشکەنجەدا مانەوەو پاشان بەرلێبوردن کەوتن و ئازادکران وبەخانەوادەو کەسوکارەکانیان شاد بوونەوە. دەیان چیرۆک و بەسەرهاتی جۆراوجۆری زیندان و گرتووخانە تەنگ وشەدارو ناخۆشەکان هەن، بەڵام پێویستی بەدوداچوون و گەڕان ماندوو بوون هەیە بۆ تۆمارکردن و گێڕانەوە، کە دەتوونرێت چەندین بەرهەمی هونەری وئەدەبی لێبەرهەمبهێنرێت و وەک مێژوو ئەرشیف بەسودو بەکەڵکبن.

٢٠٢٣|٥|٢٩

پەراوێز:

نووسینی بەزمانی ئینگلیزی نیگلتون،کردنەکوردی سەید محەمەدی سەمەدی. لەلایەن سەیدیانی مەهابادەوە لەچاپدراوەو بڵاوکراوەتەوە. ئەم ڕۆژنامەیە ئۆرگانی ناوەندی یەکێتیی نیشتمانیی کوردستان، بوو.